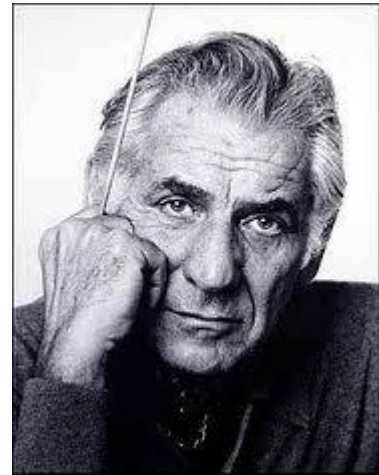

"ממבו" מתוך "מחולות סימפוניים מתוך סיפור הפרברים"

לאונרד ברנשטיין, 25.8.1918 – 14.10.1990

איה גל

על המלחין

לאונרד ברנשטיין, מגדולי המוזיקאים האמריקנים, היה מנצח, מלחין, פסנתרן ומרצה, וזכה להצלחה רבה בכל ארבעת התחומים. הוא נולד במסצ'וסטס למשפחה יהודית ממוצא אוקראיני. שמו היה לואיס (העדפת אביו), ורק בנערותו שינה אותו ללאונרד – השם שהיה חביב על אמו. הוא החל לנגן לאחר שקיבל פסנתר שבת דודו לא רצתה, והתקדם בנגינה במהירות לצד אחותו שירלי, שהיתה שותפתו לנגינה וידידתו הטובה במשך רוב חייו. ברנשטיין המשיך את השכלתו המוזיקלית באוניברסיטת הרווארד, שם גם החל לנצח ולהלחין, תחילה להפקות של האוניברסיטה ושל חבריו ללימודים. הוא אף ליווה בפסנתר את מקהלת הגברים המפורסמת של הרווארד. בתקופת לימודיו התוודע ליצירותיו של מהלר, אליהן היה קשור במיוחד לאורך חייו, ולמד הרבה משני אישים שמעולם לא היו מורים אישיים שלו, אבל השפיעו עליו מאד: המלחין אהרון קופלנד, אותו הגדיר "המורה האמיתי שלי לקומפוזיציה", והמנצח דמיטרי מיטרופולוס אשר השפיע עליו להתמחות בניצוח. לאחר השלמת התואר הראשון בהרווארד עבר ברנשטיין ללמוד במכון קרטיס למוזיקה. על פריץ ריינר מורו לניצוח מסופר כי ברנשטיין היה התלמיד היחיד שזכה אי פעם לקבל מריינר את הציון 100. בנוסף לניצוח למד הלחנה, נגינה בפסנתר, ותזמור. לאחר לימודיו בקרטיס עבר לניו יורק, שם חי חיי חברה עשירים, והתפרנס מליווי זמרים ומעיבוד וטרנסקריפציה של יצירות בבית ההוצאה "הרמס". בשנת 1940 הצטרף לכתת הניצוח של סרגיי קוסביצקי בסמינר הקיץ בטנגלווד בזכות המלצותיהם של קופלנד ושל מיטרופולוס. קוסביצקי הפך לדמות אב בשביל ברנשטיין, וברנשטיין הפך לעוזר הניצוח שלו ולימים הקדיש לו את הסימפוניה השנייה שלו. ב-1943 התמנה ברנשטיין לעוזר מנצח בתזמורת הפילהרמונית של ניו יורק, וקיבל הזדמנות נדירה להחליף את המנצח ברונו וולטר, שחלה ברגע האחרון. הופעה זו בקרנגי הול שודרה בכל ארה"ב, והקנתה לו פרסום רחב בן לילה. מאותו ערב הפך למנצח מבוקש, ומ-1945 ניהל מוזיקלית את התזמורת הסימפונית העירונית של ניו יורק, ובמקביל התחיל להתפרסם כמלחין.

ב-1944 ניצח על הסימפוניה הראשונה שלו, "ירמיהו", ובאותה שנה כתב גם מוזיקה לבלט של הכוריאוגרף ג'רום רובינס, שעובד אחר כך למחזמר המצליח "יום בניו יורק". אחרי מלחמת העולם השנייה החל לנצח ולנגן באירופה ובעולם כולו. ב-1947 ניצח לראשונה בתל אביב, בתנוכת היכל התרבות ע"ש מאן, ומאז שמר על קשר הדוק עם ישראל. לאחר מותו של קוסביצקי, ירש ברנשטיין את משרתו בטנגלווד וניהל את המחלקה התזמורתית ואת מחלקת הניצוח שם במשך שנים רבות.

ב-1958 התמנה ברנשטיין למחליפו של מיטרופולוס בתזמורת הפילהרמונית של ניו יורק, והחזיק במשרה זו עד 1969. לאחר מכן התמנה למנצח של כבוד, עד סוף ימיו. הוא הוביל את התזמורת במסעות קונצרטים ברחבי העולם, והקליט עמה ועם תזמורות אחרות תקליטים רבים, ביניהם כל יצירותיו הסימפוניות של סיבליוס, סימפוניות של שוסטקוביץ, כל הסימפוניות של מהלר, אופרות ועוד.

ברנשטיין ניצח על בכורות רבות של יצירות חשובות, כמו "טורנגלילה" של מסיאן, הסימפוניה השנייה של אייבס והאופרה "פיטר גריימס" של בריטן. הוא תרם לפופולריות של מלחינים אמריקנים, וגם החזיר לזירת הקונצרטים מלחינים אירופאיים כמו מהלר וסיבליוס. בנוסף ליצירות סימפוניות הרבה לנצח על אופרות, בארצות הברית וברחבי העולם. סגנון הניצוח שלו היה ייחודי. הוא רקד את היצירה תוך כדי ניצוח, ולא אחת ביקרו אותו על עודף רגשנות ועל מחוות מוגזמות. ברנשטיין זכה לפרסים רבים על הקלטותיו כמנצח.

קריירת הניצוח, הניהול המוזיקלי וההקלטות לא השאירה לו זמן רב להלחנה, ובכל זאת הלחין בין היתר את האופרטה קנדיד, את המחזמר "סיפור הפרברים", את הסימפוניה "קדיש" לכבוד הנשיא קנדי שנרצח, את מזמורי צ'יצ'סטר ועוד. בין יצירותיו הפופולריות והמבוצעות ביותר: מחולות סימפוניים מתוך "סיפור הפרברים", הפתיחה ל"קנדיד", סרנדה לכנור, כלי קשת, נבל וכלי נקישת ודיברטימנטו לתזמורת. ברנשטיין מיזג בכתיבתו סגנונות שונים, וניכרת בה השפעה של מלחינים גדולים שעל יצירותיהם ניצח. תמיד כתב למען הקהל, גם ביצירות רחבות היקף ורציניות.

ב-1951 החל ברנשטיין את הקריירה שלו כמרצה, כאשר התמנה לפרופסור באוניברסיטת ברנדייס. ב-1954 החל את סדרת הרצאות הטלוויזיה שלו, שהוקדשו ליצירות או לנושאים שונים במוזיקה. הרצאות אלה, בהן הדגים את דבריו בעזרת תזמורת חיה, יצרו סוגה חדשה באולם

על היצירה

"סיפור הפרברים" (West Side Story) הוא מחזמר, שנכתב בשיתוף של ארבעה יוצרים: הכוריאוגרף ג'רום רובינס, המחזאי ארתור לורנטס, המלחין לאונרד ברנשטיין והתמלילן סטפן זונדהיים שהצטרף בשלב הכתיבה (הפזמונים נכתבו ע"י ברנשטיין וזונדהיים במשותף). הרעיון לכתוב מחזמר שהוא עיבוד מודרני לסיפור רומיאו ויוליה נולד עוד בשנת 1949, והעימות אמור היה להיות בין משפחת מהגרים יהודית מברוקלין לבין משפחת מהגרים אירית-קתולית. הרעיון נזנח, ורק אחרי כמה שנים, כאשר ארבעת היוצרים נפגשו בניו יורק, הביאו אותם הנסיבות להחיות את הרעיון ולהסב אותו לעימות בין שתי חבורות רחוב: פורטו-ריקנים מול בני מעמד נמוך מהרלם.

הכוריאוגרף ג'רום רובינס התלהב מהאפשרות ליצור כוריאוגרפיה למקצבים לטיניים, וברנשטיין נענה לאתגר. ההתאמה למחזמר דרשה פתרונות מקוריים, משינוי העלילה והדמויות (ההורים נעלמו, דמותו הקומית של השוטר נוספה ועוד) ועד המצאת שפת רחוב, שכן אי אפשר היה להשתמש בסלנג מקומי או בגידופים.

לאחר שהכל היה כתוב, התקשו היוצרים למצוא מימון להפקה, שכן כל המפיקים מצאו את המחזה קודר ואפל מדי. ידיד של זונדהיים הסכים לטוס לניו יורק כדי לשמוע את המוזיקה, ונשבה בקסמה. זמן ההכנה היה כפול מן המקובל, כי רובינס נזקק לחזרות רבות עם הכוריאוגרפיה המורכבת שלו. גם בפני הזמרים עמדו אתגרים רבים, מאחר שנושאים אחדים מבוססים על טריטון, המנעד של השירים רחב והמקצבים מורכבים. כמו כן היה צורך ברקדנים שייראו צעירים, ושידעו גם לשחק וגם לשיר באופן מקצועי, אבל לא בקולות "מאומנים". לאחר קשיים רבים עלתה ההפקה בברודוויי ב-26.9.1957, וזכתה להצלחה מיידיה ולפרסי "טוני" לכוריאוגרפיה ולבימוי. המחזמר הוצג 732 פעמים ברציפות, יצא לסיור ארוך ואז חזר והוצג שוב בניו יורק 253 פעמים. גם הגירסה הלונדונית, שהועלתה ב-1958 זכתה להצלחה, והוצגה 1039 פעמים. ב-1961 צולם המחזמר כסרט. הסרט קיבל 10 פרסי אוסקר, ופס הקול שלו זכה להצלחה מסחרית יוצאת דופן.

ברנשטיין, שחלם תחילה את היצירה כאופרה, כתב ביומנו ב-17.3.56:

"הבעיה העיקרית: ללכת על החוט הדק שבין אופרה וברודוויי, בין ריאליזם לפואטיקה, בין בלט ו"סתם ריקוד", בין האבסטרקטי והרפרזנטטיבי. להמנע מלהיות "בעל מסר". החוט קיים אבל הוא כל כך דק, ולפעמים צריך לאמץ את העינים מאד כדי להבחין בו."

המוזיקה של ברנשטיין למחזמר זכתה לעיבודים רבים ולהקלטות בהרכבים שונים, ביניהם הרכבי ג'אז וביג בנד. ברנשטיין עצמו הקליט ב-1984 "גירסה אופראית" של המוזיקה, בניצוחו שלו, ובכיכובם של זמרי אופרה, ביניהם קירי טה קאנווה וחווה קררס. שירים מתוך המחזמר כמו "אמריקה", "מריה", "מה יפית" ו"הלילה" הפכו ללהיטים על-זמניים.

בשנת 1961 עיבד ברנשטיין את המוזיקה של "סיפור הפרברים" לסויטה תזמורתית בת 9 פרקים, וקרא לה "מחולות סימפוניים מתוך סיפור הפרברים". פרקי היצירה הם:

1. Prologue (Allegro Moderato)
2. "Somewhere" (Adagio)
3. Scherzo (Vivace e Leggiero)
4. Mambo (Meno Presto)
5. Cha-Cha (Andantino con Gracia)
6. Meeting Scene (Meno Mosso)
7. "Cool" Fuge (Allegretto)
8. Rumble (Molto Allegro)
9. Finale (Adagio)

סדר הפרקים בסויטה איננו שומר על הסדר שהיה להם במחזמר. ברנשטיין סידר את הפרקים מחדש (פרט לפרולוג ולפינאלה, כמובן) אך שמר על הרצף ממבו-צ'יה-צ'יה-פגישה (פרקים 4-5-6). שלשה פרקים אלה הם קטעים אינסטרומנטליים גם במחזמר, ומהווים את הרקע לפגישתם של טוני ומריה.

קישור לסצנת הממבו מתוך הסרט "סיפור הפרברים" (1961)

<http://www.youtube.com/watch?feature=fvwp&v=kokbJvSEMUY&NR=1>

ריקוד הממבו, שנוצר בשנות הארבעים של המאה העשרים באולמות הריקודים של ניו יורק, סחף באותה תקופה את הצעירים באנגריות ובחושניות שלו. הצעדים היו, למעשה, צעדי סלסה. עד מהרה הפך הריקוד מעין סמל לנעורים, ובסצנת הממבו אפשר לראות איך הצעירים משתמשים בריקוד זה כדי למרוד בסדר ובנימוס שמנסים המבוגרים להשליט בנשף הריקודים של בית הספר, ואיך הופכת רחבת הריקודים לשדה קרב בין שתי החבורות. העצמה והפראות של הריקוד מדגישים על דרך הניגוד את רגע הפגישה של שני הגיבורים, רגע המנותק מכל מה שקורה מסביב. הריקוד נקטע בשיאו.

תכונות בולטות

אווירת ה"ממבו" תזזיתית ואנגרית, ונובעת מכמה איפיונים:

- א. שילוב בין סגנון ריקודי לטינו-אמריקאי ובין מצלולים והרמוניות מעולם הג'ז
- ב. מהירות גבוהה.
- ג. צפיפות של הארועים המוזיקליים.
- ד. מבנה קולאז'י, בו מתחלפת סביבה צלילית בכל כמה תיבות.
- ה. תבניות מקצב המתאפיינות בריבוי סינקופות ודמימות קצרות.
- ו. שילוב כלים ממקור לטינו-אמריקאי בתזמורת הסימפונית המסורתית, ותיפוף תכוף ואינטנסיבי, בעיקר בתופי בונגוס.

התזמור והמרקם

התזמור מוסיף לאנרגטיות של היצירה. הצליל הבולט הוא של כלי מתכת, שנוכחותם מודגשת גם בעזרת אפיזודות קצרות של כלי קשת וכלי עץ. השימוש בכלי המתכת מזכיר תזמור של "ביג בנד", בו לכלי המתכת לעתים קרובות תפקיד של "קיק" – תבניות קצרצרות ומודגשות המופיעות כליווי במקומות מיוחדים. ברנשטיין הופך את היוצרות, והופך את התבניות הקצרצרות ללב היצירה.

לעתים קרובות משתמש ברנשטיין בכל התזמורת יחד (טוטי) במרקם הומוריתמי, עד כדי הפיכת התזמורת – או קבוצה מתוכה – למעין כלי נקישה גדול. תזמור זה מזכיר יצירות של סטרווינסקי, של מהלר ושל קופלנד, שעל יצירותיהם הרבה ברנשטיין לנצח. המרקם ההומוריתמי והעוצמה הגבוהה שולטים בפרק כולו ומוסיפים לו כוח.

המלודיה וההרמוניה

ההרמוניה בעלת אופי ג'אזי, ומבוססת על אקורדים דיסוננטיים ומהלכים כרומטיים, בתוך מסגרת טונלית. הקו המלודי הוא צרוף של תבניות קצרות החוזרות על עצמן שוב ושוב באותו גובה (ללא סקוונצות), ולעתים בווריאנטים כגון קיצור, או סיום שונה, אך ללא התפתחות. שתי תבניות כאלה בולטות במיוחד וחוזרות הרבה, ולכן אכנה אותן נושא ראשון ונושא שני. למרות שאינן ממלאות את התפקיד המסורתי של נושא כבסיס לפיתוח, אפשר לראות כי במרכיבים מסויימים הן מנוגדות ומשלימות.

הנושא הראשון מבוסס על אקורד מינור גדול בעליה. המנעד רחב, קו המתאר קשתי והמצלול האפייני הוא של כלי עץ וכלי קשת:

הנושא השני אינו כיווני. הוא מבוסס על חזרה על שני צלילים חליפות, במנעד מצומצם, והמצלול האפייני לו הוא של כלי מתכת:

בין החזרות של הנושאים הקצרים משולבים פסוקי מענה קצביים בקבוצות כלים מנוגדות, וכך

תבנית מקצב	תזמור	תאור	כמות התיבות
	שתי שמיניות בטוטי, ואז תיפוף בבונגוס	הכרזה	4
	טוטי ללא כנורות	התזמורת ככלי נקישה, מטרימה את הנושא השני	6

נוצר המבנה הקולאזי המורכב מחילופין מהירים בין היגדים שונים ובין סביבות צליליות.

המבנה

ניתן לחלק את הפרק לשלש חטיבות עיקריות, בתוספת פתיחה קצרה וחטיבת סיום. לפניכם טבלה, אשר תוכל לסייע במעקב אחרי הרצף המהיר של הארועים. הטבלה מסכמת גם את תבניות המקצב הבולטות. חלק מן הפעילויות המוצעות יתייחסו לטבלה ולתבניות מקצב אלה.

פתיחה

חטיבה ראשונה

תבנית מקצב	תזמור	תאור	כמות התיבות
	קלרינטים, פסנתר, כינורות	נושא ראשון 3X	6
	כלי עץ	מענה קצבי + מוטיב הטריטון	4
	קלרינטים, פסנתר, כינורות	נושא ראשון 1X	2
	כלים נמוכים והדגשה בטוטי	מענה מקוצר- רק מוטיב הטריטון	2
	קלרינטים, פסנתר, כינורות	נושא ראשון 1X	2
	כלי מתכת וכלי נקישה	מענה של מוטיב הטריטון בחוצרות	4
	טוטי	נושא ראשון 3X	6
	כלי עץ	מענה קצבי	2

חטיבה שניה

תבנית מקצב	תזמור	תאור	כמות התיבות
	כלי מתכת	נושא שני + קריאה	4
	כלי מתכת	נושא שני ללא קריאה	4
	כלי קשת	מענה זורם	+8 קדמה
	כלי מתכת	נושא שני + קריאה	4
	כלי מתכת	נושא שני ללא קריאה (וריאנט)	4
	כלי מתכת וכלי קשת	נושא שני מקוצר	2
	כלי עץ ופסנתר	נושא שני מקוצר	2

חטיבה שלישית

תבנית מקצב	תזמור	תאור	כמות התיבות
	כלי מתכת	גליסנדו בטרומבון	6
	כלי עץ וכלי קשת	מענה קטוע	4
	כלי מתכת	גליסנדו בטרומבון	4
	קרנות וחצוצרות	מענה נקישתי	4
	כלי מתכת	גליסנדו בטרומבון - טרנספוזיציה	4
	מתכת בעימות עם עץ וקשת	גליסנדו בטרומבון + נושא שני 2X	8

חטיבת הסיום

תבנית מקצב	תזמור	תאור	כמות התיבות
	כנורות וכלי עץ ברקע טרומבונים וקרנות במוטיב החוזר	שמיניות ברקע, כלי מתכת במוטיב חוזר	12
	עץ וקשת במענה הקטוע, כלי המתכת במוטיב	מענה קטוע יחד עם מוטיב המתכת	4
	טוטי	מוטיב המתכת	12
	טוטי	נושא ראשון 4X	8
	כלי מתכת	מוטיב הטריטון	4
	טוטי	קודה	8

ממבו – הצעות לפעילות

1. אוריינות מקצב :

- א. לימוד כתיבה, קריאה והקשה של תבניות מקצב הנגזרות מחלקי 16.
- ב. הוספת קשתות ודמימות לתבניות שנלמדו, כדי לתרגל תבניות סינקופיות.
- ג. יצירת מקצבים המורכבים מן התבניות שנלמדו, והקשתם בקולות גוף ובכלי נגינה.
- ד. יצירת "מופע" תיפוף המתבסס על המקצבים שחוברו, ומשלב קבוצות נגנים וסולנים.
- ה. הקשת מקצבי היצירה מתוך דף עבודה.
- ו. חיבור מנגינות מאולתרות על מקצבים אלה.

2. הכרות עם נושאי היצירה :

- א. זיהוי המקצבים מן הפסוקים המלודיים בנגינת המורה.
- ב. איפיון כל נושא ומתן שם.
- ג. תוך כדי האזנה ליצירה – סימון הנושאים בתנועה שנבחרה.

3. מתן תשומת לב לתזמור :

- א. הכרות עם קבוצות הכלים של התזמורת הסימפונית.
- ב. צפייה בביצוע מוקלט של היצירה בתזמורת סימפונית, תוך תשומת לב לקבוצות המנגנות.
- ג. האזנה ליצירה תוך הצטרפות בתיפוף, על פי סדר הטבלה.
- ד. חלוקת הכתה לקבוצות, על פי קבוצות הכלים בתזמורת, ותיפוף של כל קבוצה בהתאם לתפקידה ביצירה. אם המהירות גבוהה מדי, אפשר לתופף רק את הנושאים הראשיים, ובשאר החלקים להסתפק בפעמה.

4. שיחה על אופי היצירה ועל הרגשות שהיא מעוררת.

5. סיפור עלילת היצירה בקצרה וצפייה בריקוד הממבו מתוך הסרט "סיפור הפרברים".